

1. Pijnlijke vragen voor Messiasbelijdende Joden in de gemeente in Rome (Romeinen 1:1–32)

a) Rom. 1.1-15 - Waarom is gans Israël nog niet behouden?

De stad Rome was een multiculturele smeltkroes van volken toen Paulus, omstreeks het jaar 55 of 56 na Christus, zijn brief aan de christelijke gemeente daar schreef. Naast mensen uit de verschillende streken van Italië woonden er Syriërs, Spanjaarden, Germanen, Galliërs, Afrikanen en vele anderen. Misschien waren er zelfs mensen uit de Lage Landen, zoals Belgen en Batavieren. Al deze volken behielden, tot op zekere hoogte, hun eigen taal, cultuur en godsdienst.

In Rome, een stad met naar schatting een miljoen inwoners, leefden ongeveer 20.000 tot 30.000 Joden. Zij vormden weliswaar een kleine minderheid, maar waren duidelijk zichtbaar aanwezig. Een groot deel van hen sprak Grieks en velen hadden Griekse culturele gewoonten overgenomen, maar toch bleven zij opvallend anders. Dat kwam onder meer doordat zij niet deelnamen aan de openbare erediensten van het Romeinse Rijk. In de ogen van veel Romeinen waren Joden zelfs 'atheïsten', omdat zij geen afbeeldingen van hun God hadden. Ook vielen zij op door de besnijdenis van hun mannen, hun strikte sabbatsviering en hun voedselwetten. Omdat zij meenden zich te verontreinigen door met niet-Joden te eten, hielden zij zich vaak afzijdig. Voor veel Romeinen maakte dit hen 'asociaal'.

Te midden van deze veelkleurige wirwar van talen, volken en religies bevond zich ook een kleine groep christenen. Zij waren afkomstig uit allerlei volken, maar onder hen bevonden zich opvallend veel Joden. Dat was niet verwonderlijk, want de nieuwe leer van de Jood Jezus was in Israël ontstaan en van daaruit naar Rome overgebracht. Voor buitenstaanders leek het christelijk geloof daarom niet meer dan een Joodse sekte.

De gemeente van Jezus Christus was, net als de stad Rome zelf, een multicultureel gezelschap. Dat leidde, niet onverwacht, tot spanningen, vooral tussen de Joodse gelovigen en de gelovigen uit de andere volken. De centrale vraag was in hoeverre niet-Joden zich aan de traditionele Joodse wetten moesten houden. Moesten Grieken, Afrikanen, Germanen, Belgen — al die mensen uit de volken — in feite eerst de Joodse cultuur aannemen voordat zij als volwaardige volgelingen van de Joodse Messias konden worden erkend?

Vooral de wetsgetrouwe Joden hielden zoveel mogelijk afstand van niet-Joden om zich niet geestelijk en lichamelijk te verontreinigen. In hun ogen konden de volken alleen deel krijgen aan de verbondsbeloften van Israël door zich te laten besnijden en dopen, en daarmee hun eigen etnische identiteit op te geven. De besnijdenis lijfde hen in bij Israël en vormde tegelijk de eerste stap op de weg van gehoorzaamheid aan alle wetten die God in de Thora had gegeven. Dat, en dat alleen, was volgens hen de weg naar het heil. Veel Joden die Christus waren gaan volgen, waren met deze overtuigingen opgegroeid. Zulke diepgewortelde denkbeelden leg je niet gemakkelijk af.

De Joodse gelovigen in de gemeente hadden bovendien nog een ander probleem. Zij stonden onder zware kritiek van de Joodse synagogen, die de gedachte dat Jezus de Messias was, resoluut verwierpen. Als Jezus werkelijk de Messias was, zo redeneerden zij, waarom was Judea dan nog steeds niet verlost van de Romeinse overheersing en van alle ellende waaronder het gebukt ging? Waarom was het messiaanse vrederijk nog niet aangebroken? Waarom was niet heel Israël gered? Dat waren vragen die ook de Joodse volgelingen van Jezus diep bezighielden, zoals in onze studie van de Romeinenbrief zal blijken.

Vanaf de eerste woorden van zijn brief lijkt Paulus hierover duidelijkheid te willen scheppen. Het evangelie van Jezus Christus is onlosmakelijk verbonden met het volk Israël. Dit evangelie was door Israëls profeten aangekondigd, opgeschreven in de Heilige Schriften van Israël, en gaat over Hem die voortkomt uit het geslacht van David, Israëls grootste koning (Rom. 1:2-4).

Ik leg nadruk op dit aspect van Paulus' opening, omdat wij er gemakkelijk overheen lezen. Voor de christenen in Rome was dat onmogelijk. Juist vanwege de spanningen tussen beide groepen zullen zij uiterst aandachtig hebben geluisterd naar de manier waarop Paulus zijn brief begon. Wat zegt hij over Israël en de Joden? Wat zegt hij over de gelovigen uit de andere volken? Kiest Paulus de kant van de Joodse gelovigen, of steunt hij juist de niet-Joden?

De Joodse volgelingen van Jezus zullen zich aanvankelijk erkend hebben gevoeld door Paulus' openingswoorden. Hij maakt duidelijk dat alle weldaden van het evangelie, zowel voor Joden als voor de andere volken, uitsluitend via Israël de wereld zijn binnengekomen. Voor de Joden in de gemeente was dat een bemoediging; voor de gelovigen uit de volken een aansporing om zowel de Joodse gelovigen als de Joden die Jezus niet volgden met respect te behandelen. Het heil is, zoals Paulus helder maakt, uit de Joden. Daar is het allemaal begonnen.

In de Romeinenbrief komen de termen 'volken' en 'Joden' voortdurend terug. Dat is niet verwonderlijk, want het centrale thema van de brief hangt nauw samen met de verhouding tussen de volken, Israël en de redding die God in het evangelie aanbiedt. Voor de volken gebruikt Paulus het Griekse woord *ethnoi*, waarvan ons woord 'etnisch' is afgeleid. In het Nederlands heeft *etnisch* vaak de bijklank van een primitieve stam of iets dergelijks, maar die betekenis heeft het Griekse woord niet. Het duidt eenvoudigweg op de verschillende volken, zoals ook Nederlanders – met enige goede wil – een volk genoemd kunnen worden.

Daarom vertaal ik *ethnoi* bij voorkeur met 'volken' en niet te vaak met 'heidenen', zoals de NBG-vertaling van 1951 doet. In ons taalgebruik heeft *heidenen* de betekenis gekregen van niet-christenen of zelfs moreel slechte mensen, maar die lading heeft het woord bij Paulus beslist niet. De NBV vertaalt *ethnoi* daarom terecht met *volken*. We moeten goed beseffen dat Paulus hiermee niets anders bedoelt dan alle volken buiten Israël. Hij schrijft aan mensen die zelf tot die volken behoren (Rom. 1:5-6, 13-14). Blijkbaar bestond de gemeente in Rome grotendeels uit gelovigen uit de volken en niet uit een Joodse meerderheid. Voor veel Joden had het woord *ethnoi* echter juist een uitgesproken negatieve klank. In hun ogen waren de volken immers minderwaardig, omdat zij, anders dan Israël, niet door God waren uitverkoren.

Dat Paulus de mensheid niet uitsluitend indeelt in Israël en de volken, blijkt uit het feit dat hij ook spreekt over Grieken (Gr: *Hellenoi*) en Barbaren (Gr: *Barbaroi*) (Rom. 1:14-15). De NBG-vertaling spreekt van *Grieken* en *Barbaren*, terwijl de NBV vertaalt met *beschaafden* en *onbeschaafden*. Daarmee geeft de NBV de gevoelswaarde van deze woorden goed weer. De *Hellenoi* waren allen die de Griekse taal en cultuur hadden overgenomen; Grieks was immers de cultuurtaal van die tijd. Paulus maakt hier dus een taalkundig en cultureel onderscheid, geen nationaal. Voor veel ontwikkelde mensen was dit de vanzelfsprekende manier om de wereld in te delen: je hoorde óf bij de beschaafde wereld en sprak Grieks, óf je hoorde daar niet bij. Ik denk dat als Paulus in Rom. 1.14 'wijzen en onverstandigen' noemt, dit parallel is aan de Grieken en niet-Grieken die hij daarvoor noemt.

Ook Paulus bediende zich van het Grieks. Hij schreef zijn brief aan de gemeente in Rome immers in die taal en behoorde in dat opzicht zelf ook tot de *Hellenoi*. De *Barbaren* waren degenen die een andere taal spraken dan het Grieks. Daaronder vielen ook Arameessprekende Joden. Tegelijk waren veel Joden, net als Paulus, in cultureel opzicht eveneens *Hellenoi*: zij spraken Grieks en niet langer Aramees, laat staan Hebreeuws. Toch beschouwden zij zichzelf beslist niet als onderdeel van de

ethnoi, de volken. Het lijkt erop dat Paulus zijn lezers wil laten zien dat hij zowel de gangbare Griekse indeling van de mensheid in *Grieken* en *Barbaren* kent als de Joodse indeling in *Joden* en *de volken*.

Voor zijn denken over de verlossing sluit Paulus volledig aan bij de Joodse visie op de wereld. In de Romeinenbrief laat hij zien dat de verbonden die God met Israël heeft gesloten, het uitgangspunt vormen van zijn denken over het evangelie en de redding die Christus brengt. Toen Paulus nog Farizeeër was en de jonge gemeente vervolgde, stonden die verbonden al centraal in zijn denken. Ook nadat hij een volgeling van Christus was geworden, bleven zij voor hem van fundamenteel belang. Wel zullen we zien dat zijn begrip van die verbonden ingrijpend veranderde. Dat blijkt direct al uit het begin van de brief, waar Paulus zegt dat God hem heeft gezonden om alle volken tot geloof in Jezus Christus te brengen (Rom. 1:5, 14-15).

Volgens Paulus hoefden niet-Joden zich niet te laten besnijden en dopen om etnisch Jood te worden om zo gered te kunnen worden. Het begint voor Paulus niet met de gehoorzaamheid aan de Thora, maar met het geloof in Jezus Christus. Juist daardoor kan Paulus de eenheid van de gemeente in Rome benadrukken, iets wat hard nodig was. De etnische verschillen tussen Joden en niet-Joden doen er, waar het evangelie en Gods heil betreft, niet langer toe. Daarom noemt Paulus alle gelovigen – ongeacht hun afkomst – 'geroepenen van Jezus Christus', 'geliefden van God' en 'heiligen' (Rom. 1:6-7). Voor de gelovigen uit de volken moet dat een geweldige bemoediging zijn geweest. Paulus behandelt hen als volwaardige deelnemers aan Gods heil. Belgen, Italianen en Syriërs in de gemeente zijn evenzeer geroepen, geliefd en heilig als de Joodse gelovigen.

Voor de Joden in de gemeente lag dit veel moeilijker. Israël had zich eeuwenlang gezien als Gods unieke volk. Het moet daarom een schok zijn geweest dat Paulus de gelovigen uit de volken met precies dezelfde woorden aansprak als de gelovigen uit Israël. Ik kan me hun vragen goed voorstellen: *Wat blijft er dan nog over van Israëls unieke positie? Is Israël niet bij uitstek Gods geliefde volk? Is Israël niet door God geroepen, en de volken juist niet? Hoe kunnen onbesneden mensen uit de volken zomaar deel krijgen aan Gods heil zonder zich eerst aan de Thora te onderwerpen en onze etniciteit aan de nemen? Heeft de Thora dan afgedaan?*

In Rome was bekend dat Paulus verkondigde dat ook wetsgetrouwe Joden zonder Christus verloren gingen. Wat hij daarmee precies bedoelde, zullen we later zien, maar het zal ongetwijfeld talloze vragen hebben opgeroepen onder de Joodse gelovigen. In de Schriften van Israël stonden immers Gods heerlijke beloften opgetekend: *Had God niet beloofd dat Hij met de komst van de Messias heel Israël zou redden?* Ter illustratie citeer ik een profetie van Jeremia die zulke vragen goed verklaart:

Zie, er komen dagen, spreekt de HEERE, dat Ik voor David een rechtvaardige SPRUIT zal doen opstaan. Hij zal als Koning regeren en verstandig handelen, Hij zal recht en gerechtigheid doen op de aarde. In Zijn dagen zal Juda verlost worden en Israël onbezorgd wonen. Dit zal Zijn Naam zijn waarmee men Hem noemen zal: DE HEERE ONZE GERECHTIGHEID. (Jer. 23:5-6, HSV)

Deze woorden uit Jeremia vormen een uitstekende samenvatting van de achtergrond waartegen de Romeinenbrief gelezen kan worden. De kernbegrippen uit deze profetie keren immers voortdurend terug in Paulus' brief: de Zoon van David, het koningschap, gerechtigheid, verlossing en vrede. Paulus neemt deze vertrouwde woorden uit de Joodse Schriften over en laat zien hoe zij hun vervulling vinden in Jezus Christus. Anders gezegd: hij laat zien hoe hij, sinds de komst van Christus, het Oude Testament opnieuw is gaan lezen.

Dit Schriftgedeelte uit Jeremia helpt ons te begrijpen waarom de Joodse gelovigen in de gemeente van Rome met zulke ingrijpende vragen worstelden. *'De telg van David is gekomen, zoals de*

profeten hadden beloofd. Maar is het dan nu niet de tijd dat Israël wordt behouden? Houdt God zich wel aan zijn beloften? Paulus spreekt wel over het geloof in Christus dat zich onder de volken verbreidt, maar hoe zit het met Israël? Hoe kan het dat de meeste Joden ongelovig zijn, nu de Messias gekomen is?' Dat waren voor de Joodse volgelingen van Christus uiterst wezenlijke vragen. Paulus zal ze in zijn brief beantwoorden.

b) Rom. 1.16-17 - Het Evangelie voor ale mensen

Na zijn algemene inleiding (Rom. 1:1-15) begint Paulus in Romeinen 1:16 met zijn eigenlijke betoog. Het evangelie is, schrijft hij, 'een kracht van God tot zaligheid voor ieder die gelooft, eerst voor de Jood en ook voor de Griek.' Hier gebruikt Paulus dat woord Griek (Gr: *Hellenoi*) kennelijk als aanduiding voor niet-Joden. Hij bedoelt daarmee ongetwijfeld niet dat de *Barbaroi*, de niet-Griekstaligen, van het heil zouden zijn uitgesloten. Waarschijnlijk gebruikt hij de termen *Jood* en *Griek* eenvoudig om de feitelijke samenstelling van de gemeente in Rome aan te duiden. Mogelijk bestond die uit Joden (dus van de stam Juda, of uit het land Judea) en uit geletterde, Griekstalige gelovigen uit de volken.

Wat bedoelt Paulus met de woorden: 'eerst voor de Jood en ook voor de Griek'? Ik kan me voorstellen dat de Joodse gelovigen bij het horen hiervan weer moed vatten. 'Zie je wel,' zullen zij gedacht hebben, 'Paulus begrijpt het toch. Wij Joden komen op de eerste plaats. De gelovigen uit de volken mogen dat best goed onthouden. Het primaat ligt bij ons.'

Maar tegelijkertijd maakt Paulus duidelijk dat de behoudenis ook beschikbaar is voor de Grieken. Het geen verschil of iemand een Joodse of Griekse achtergrond heeft. Voor beide groepen geldt dat het Evangelie een kracht is tot behoudenis voor een ieder die gelooft. We kunnen ons voorstellen hoe de gelovigen uit de volken elkaar glimlachend aankijken wanneer deze brief wordt voorgelezen. 'Zie je wel, God maakt geen onderscheid. Voor Hem zijn wij gelijk.' En inderdaad: waar het gaat om het aanbod van het heil en Gods verhouding tot de mensheid, maakt Paulus geen onderscheid. Dat zal hij in de rest van zijn brief verder uitwerken.

Die reddende kracht van het evangelie vormt het hart van de Romeinenbrief. De profeten hadden beloofd dat Israël door de komst van de Messias verlost zou worden, en Paulus verkondigt nu dat deze Messias inderdaad redding brengt. Door Hem kunnen alle Joden behouden worden, maar ook alle mensen uit de volken. Etnische afkomst speelt daarbij geen enkele rol. Ook de Thora is daarbij niet langer beslissend. Ik noem dat opnieuw, omdat juist dit voor Joodse lezers moeilijk te aanvaarden was. Over behoudenis spreken zonder de wet centraal te stellen, ging in tegen alles wat zij hadden geleerd.

Paulus onderbouwt zijn stelling door Habakuk 2:4 te citeren: 'De rechtvaardige zal uit geloof leven.' Om deze woorden goed te begrijpen, is de context van Habakuk van belang. De Joden die hun Schriften goed kenden, zullen zich daarvan bewust zijn geweest. Habakuk spreekt over de tijd waarin God Israël door de Chaldeeën zou straffen vanwege zijn onrecht. Wanneer de Chaldeeën Judea zouden veroveren, zouden alleen degenen die bleven geloven behouden worden.

Als Paulus inderdaad deze context voor ogen heeft, zegt hij met dit citaat twee belangrijke dingen. Allereerst dat alleen de Joden die geloven behouden worden, en dus niet alle Joden zonder meer. Daarmee laat hij zien dat ook de Heilige Schriften van de Joden al duidelijk maken dat niet iedere Jood op basis van etniciteit behouden wordt. Minstens zo opmerkelijk is echter dat Paulus deze woorden, die bij Habakuk uitsluitend betrekking hebben op Joden, nu zonder aarzeling toepast op zowel Joden als mensen uit de volken. Voor allen geldt: wie gelooft, zal leven. Het Evangelie is voor ieder die gelooft.

Voor Joden in de synagoge was dit een volstrekt onaanvaardbare manier om de Schrift te gebruiken. Maar ook de Joodse gelovigen in de gemeente van Rome zullen moeite hebben gehad met Paulus' uitleg. Ongetwijfeld dachten velen: 'De profeten hebben toch beloofd dat heel Israël behouden zal worden wanneer de Zoon van David komt? En nu beweert Paulus dat alleen de Joden die in Christus geloven behouden worden, en dan nog op precies dezelfde manier als de mensen uit de volken!' Zij hoorden dus dat Paulus inderdaad een evangelie verkondigde dat op een wezenlijk punt afweek van de traditionele, etnocentrische visie binnen het Jodendom. Niet langer staan Israëls etnische identiteit en de Thora centraal, maar het geloof in Jezus Christus.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de Joodse gelovigen in Rome met twee nauw samenhangende vragen worstelden. De eerste luidde: *als God geen onderscheid maakt tussen Joden en mensen uit de volken, wat blijft er dan nog over van Israëls unieke positie?* De tweede was misschien nog ingrijpend: *hoe kan het dat niet alle Joden behouden worden, terwijl de Messias toch gekomen is?*

De beantwoording van deze vragen vormt een van de belangrijkste rode draden door de Romeinenbrief. Uiteindelijk mondt die uit in Paulus' bekende uitspraak: 'En zo zal heel Israël zalig worden' (Rom. 11:26, HSV). De NBG-vertaling van 1951 geeft deze woorden naar mijn overtuiging beter weer: '...aldus zal gans Israël behouden worden.' Later zal ik uitleggen waarom ik deze vertaling verkies.

Omdat de beantwoording van deze vragen uitloopt op Romeinen 11:26, zullen we tijdens onze studie nauwkeurig letten op de betekenis van enkele sleutelwoorden uit dat vers: 'aldus' (Gr: *houtōs*), 'gans' (Gr: *pas*), 'Israël' — en daarmee samenhangend 'Jood' (Gr: *Ioudaios*) — en 'behouden worden' (Gr: *sōzō*, *sōtēria*). Bij de behandeling van Romeinen 11:26 zullen we zorgvuldig nagaan hoe Paulus de woorden *houtōs* en *pas* in zijn brief gebruikt. De begrippen *Israël*, *Jood* en *behouden* spelen echter al veel eerder een belangrijke rol. Daarom wachten we niet tot hoofdstuk 11 met hun bespreking; gaandeweg de brief zal hun betekenis steeds duidelijker worden.

Behouden (Gr: *sōtēria*) is, zoals we al zagen, het gevolg van geloof (Rom. 1:17). In dit eerste hoofdstuk zegt Paulus nog niet veel over de inhoud van dat begrip. Wel blijkt dat behouden nauw samenhangt met Gods gerechtigheid, met rechtvaardigheid, met geloof en met leven (Rom. 1:16-18). Zij staat lijnrecht tegenover Gods toorn en tegenover alle vormen van goddeloosheid en ongerechtigheid (Rom. 1:18-32).

c) Rom. 1.18-32 - Gods toorn over alle mensen

Dat God het evangelie aanbiedt aan alle mensen, Joden zowel als niet-Joden, heeft een eenvoudige reden: allen hebben het even hard nodig. Gods rechtvaardige toorn richt zich immers tegen 'alle goddeloosheid en ongerechtigheid van de mensen' (Rom. 1:18). Daarbij maakt hun etnische afkomst geen enkel verschil. Daarom beschrijft Paulus in Romeinen 1:18-32 de zondigheid van de mensheid. Hij wil laten zien dat Gods oordeel over iedereen, Jood zowel als niet-Jood, volkomen rechtvaardig is.

Op het eerste gezicht lijkt Paulus vooral de levenswijze van de volken te beschrijven. Hij noemt immers verregaande vormen van afgoderij en seksuele losbandigheid. Voor Joodse gelovigen die in de vroomheid van het Jodendom waren opgegroeid, was het dan ook verleidelijk om instemmend te knikken: 'Inderdaad, die volken zijn verschrikkelijk slecht. Geen wonder dat het evangelie eerst voor de Joden is.'

Maar misschien herkenden de Joodse lezers zich toch ook in deze beschrijving. Paulus spreekt immers over mensen die God hebben gekend (Rom. 1:21). Bovendien lijkt zijn beschrijving van de afgoderij sterk ontleend aan Deuteronomium 4:15-19, waar Mozes Israël waarschuwt voor afgoderij. Misschien doet Paulus dat juist om Joodse lezers te laten beseffen dat deze woorden óók

op hen betrekking kunnen hebben. Daarbij komt dat de zonden die Paulus noemt sterk doen denken aan de manier waarop de profeet Habakuk het gedrag van Israël beschrijft. (Hab. 2.1-19)

En zelfs als sommige Joodse lezers meenden dat de grove zonden van afgoderij en ontucht niet op hen van toepassing waren, noemt Paulus vervolgens ook zonden die veel minder spectaculair lijken, maar niet minder ernstig zijn. In Romeinen 1:29-31 somt hij onder meer op: afgunst, moordzucht, ruzie, bedrog, kwaadaardigheid, roddel, hoogmoed, overmoed, ongehoorzaamheid aan de ouders, onverstand, onbetrouwbaarheid, liefdeloosheid en onbarmhartigheid. Wie zou durven beweren dat deze zonden uitsluitend onder de volken voorkwamen en niet onder de Joden?

Dat Paulus ook de Joden op het oog heeft, blijkt bovendien uit zijn afsluitende opmerking. Hij spreekt over mensen die 'het recht van God kennen, namelijk dat zij die zulke dingen doen de dood verdienen' (Rom. 1:32). Dat lijkt vooral te passen bij mensen die Gods wet kennen. Van de volken kon immers moeilijk worden gezegd dat zij Gods geopenbaarde wet bezaten.

De vraag of Paulus in Romeinen 1:18-32 nu vooral de Joden of juist de volken op het oog heeft, is misschien bewust onbeantwoord gelaten. Mogelijk wil hij zijn lezers juist laten ontdekken dat dit onderscheid uiteindelijk niet beslissend is. Waar het om Gods oordeel gaat, staan Joden en niet-Joden op precies dezelfde grond. In ieder mens schuilt hetzelfde kwaad. Daarom moet ieder mens, ongeacht zijn afkomst, rekening houden met Gods oordeel.

En juist daarom biedt God in zijn goedheid aan alle mensen hetzelfde evangelie aan. Voor Jood en Griek is er maar één weg tot behoudenis: het Evangelie van Jezus Christus, en het geloof daarin.